

ІРИНА ОСТРОВСЬКА
(Харків)

ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПРАВА ДО РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ІЗ ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Виділено мотиваційно-цільовий, концептуальний, діяльнісний і особистісно-рефлексивний етапи підготовки майбутніх учителів права до роботи з підлітками із девіантною поведінкою. Акцентовано увагу у професійній компетентності вчителя права на поєднанні таких умінь як гностичні, прогностичні, комунікативні, організаторські.

Ключові слова: вчитель права, етапи фахової підготовки, девіантна поведінка, підлітки.

Професійна компетентність майбутнього вчителя права в роботі з девіантними підлітками – один із провідних чинників гуманізації освітньо-виховного середовища в навчально-виховних закладах. Сучасна життєва ситуація вимагає від майбутнього вчителя права таких якостей, які забезпечили б їм можливість аналізувати соціально-педагогічну діяльність за допомогою високого рівня знань, професійних умінь і навичок.

У психолого-педагогічній науці виконано низку фундаментальних досліджень із професійної підготовки майбутніх педагогів до педагогічної діяльності: формування теоретичної й практичної готовності соціального педагога до виховної діяльності (А. Капська, В. Ковальчук, Л. Міщик, В. Сластьонін, О. Тюпня, С. Харченко); підготовка педагога до реалізації індивідуально орієнтованого підходу у вихованні (І. Бех, А. Бойко, О. Киричук); підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки (Л. Вейланде).

Здійснений аналіз соціально-педагогічної літератури дозволив нам зробити висновки про те, що мало уваги приділено поетапній підготовці майбутніх учителів права до роботи з девіантними підлітками, що і визначило мету нашої статті.

Виходячи з особливостей готовності майбутніх учителів права до роботи з девіантними підлітками та структурних компонентів цієї поведінки, нами визначено такі етапи підготовки:

- *мотиваційно-цільовий* (сформованість професійно-педагогічної готовності майбутніх учителів права до роботи з девіантними підлітками);
- *концептуальний* (сукупність психолого-педагогічних знань, оволодіння якими забезпечує теоретичну готовність учителя-правознавця до роботи з девіантними підлітками);
- *діяльнісний* (сукупність умінь, якість засвоєння яких необхідні вчителю права для роботи з девіантними підлітками, а також для успішного й адекватного вирішення різноманітних педагогічних ситуацій);

– *особистісно-рефлексивний* (передбачає аналіз, осмислення, самоаналіз виконаної роботи, що вимагає критичності мислення, здатності до оцінних суджень, рефлексії та корекції результатів власної діяльності).

Професійно-педагогічна діяльність учителя права може буде успішною лише тоді, коли він постійно прагне до підвищення своєї кваліфікації, удосконалення педагогічної майстерності. Це можливе лише за умов особистісного зростання, формування активної життєвої позиції, формування власних мотивів, що безпосередньо впливає на діяльність і поведінку майбутнього вчителя в його професійно-педагогічній діяльності.

Мотиваційно-цільовий етап підготовки майбутніх учителів права до роботи з девіантними підлітками як складник формування мотиваційної сфери вчителя базується на інтегральній якості, яка характеризується сукупністю ціннісних орієнтацій, соціальних установок, нахилів, інтересів, потреб, що складають основу мотивів і визначають спрямованість особистості.

Слід зазначити, що з огляду на формування усвідомлених мотивів професійної діяльності вчителя права, важливу роль відіграє вміння абстрагуватися від образу бажаної діяльності, емоційно пережити свою нову роль, намітити майбутню діяльність і передбачити результати своїх дій. Це можливо при безпосередньому ознайомленні майбутніх учителів з організацією навчально-виховного процесу, з фахівцями, які мають певний досвід роботи в цій сфері педагогічної діяльності, через організацію семінарів, стажувань, педагогічних практик, обміну досвідом. Значимим засобом підвищення ефективності мотиваційно-цільового етапу є й така організація процесу навчання, за якої використовують різні форми і методи навчання. При цьому можливе використання проблемних ситуацій, які стимулюють активне включення майбутнього вчителя в пошукову діяльність, розвивають у нього творче мислення, культуру мови, уміння вести дискусії, розуміння того, що набуті знання є головним фактором якісної майбутньої професійної діяльності.

Підготовка вчителя права до роботи з девіантними підлітками вимагає від нього певної теоретичної готовності, тобто достатнього рівня засвоєння професійних знань. Це обумовлює фахову мобільність педагога, що виявляється в його здатності орієнтуватись у швидкоплинних соціально-педагогічних ситуаціях, адекватно розв'язувати педагогічні завдання.

Звернемо увагу на ті аспекти теоретичної підготовки вчителя-правознавця, що мають безпосередній зв'язок з концептуальним етапом фахової підготовки до роботи з девіантними підлітками. До змісту таких узагальнених знань необхідно зарахувати, перш за все, знання: сутності поняття „девіантний підліток”, розвиток, виховання і формування девіантного підлітка, його індивідуальних особливостей, педагогічних концепцій роботи з важкими дітьми, профілактичної і корекційно-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками, профілактичної роботи з підлітками, схильними до правопорушень.

Велике значення для професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя права з девіантними підлітками має усвідомлення ним необхідності врахування індивідуально-психологічних властивостей такої категорії дітей для організації подальшої профілактичної і корекційно-педагогічної роботи з ними. Це передбачає знання про педагогічну діагностику особливостей дитини, її інтересів, схиль-

ностей, здібностей, про забезпечення продуктивної пізнавальної діяльності учня, активізації всіх його психічних сфер шляхом використання методів викладання, що є адекватними можливостям підлітка. Ці знання дозволяють учителю зрозуміти, що засвоєння навчального матеріалу і рівень вимог до розумової діяльності підлітка з девіантними відхиленнями повинен відповідати віковим та індивідуальним потребам кожного з них.

Очевидним є те, що підготовка вчителів права до роботи з девіантними підлітками передбачає сформованість у правознавців певних умінь, що дозволяють аналізувати педагогічну ситуацію, установлювати контакт із девіантними підлітками, спостерігати та інтерпретувати поведінку школярів, прогнозувати розвиток та забезпечувати профілактику девіантної поведінки, формувати систему взаємин між учителем і девіантним підлітком.

Яке бачимо, учитель права повинен мати сукупність умінь – таких, як гностичних, прогностичних, комунікативних, організаторських, що виступають критерієм професійної компетентності вчителя. Так, гностичні вміння утворюють інтелектуальний фундамент професійної праці вчителя права, його спроможності виконувати операції логічного характеру (аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, виділення головного), забезпечують розвиток педагогічного мислення, глибокі й дієві знання про психіку дитини, розуміння її психічних станів та інше. Усе це дозволяє майбутньому фахівцеві виділяти головні спонукальні мотиви, цілі, інтереси, потреби учнів, правильно проводити аналіз того, що відбувається у сфері життєдіяльності підлітка, сприймати й узагальнювати фактичну інформацію про характер взаємин учня з іншими людьми, про форми поведінки школярів у різних ситуаціях – як у процесі навчання, так і поза ним.

Прогностичні вміння дозволяють учителю права з опорою на знання закономірностей вікового та індивідуального розвитку учнів здійснювати прогноз розвитку кожної дитини, її мислення, почуттів, волі, поведінки, особистісних якостей, можливих проблем у розвитку дитини, у встановленні взаємин з однолітками і дорослими.

Обґрунтований прогноз щодо можливих дій девіантних підлітків, вміння передбачати проблеми в розвитку цих підлітків і становленні міжособистісних відносин у класі є базою ефективного впливу вчителя на профілактику девіантної поведінки як окремої дитини, так і класу в цілому, на формування сприятливого морально-психологічного клімату в учнівському колективі, що має важливе значення для усунення протиправної поведінки підлітків.

Важливе значення для майбутнього вчителя права мають *комунікативні вміння*, які у психолого-педагогічній науці виступають як взаємопов'язані групи перцептивних умінь, власне вмінь вербального спілкування й умінь педагогічної техніки [4].

Необхідними також є *організаторські вміння*, до яких належать мобілізаційні, інформаційні, розвивальні та орієнтаційні вміння. Організаторські вміння дозволяють учителю залучати учнів до різних видів діяльності, перетворювати дитину з об'єкта на суб'єкт виховання, завдяки чому вона виступає як рівноправний партнер діяльності, взаємодіє з навколишнім як носій власної свідомості й власної волі. Сформованість організаторських умінь сприяє ефективному розвитку в учнів стійких інтересів, морально-ціннісних установок, потреби в пізнанні й самопізнанні, створенню умов для розвитку індивідуальних особливостей, стимулювання активного ставлення шко-

лярів до навколишньої дійсності та до себе, формування у процесі навчання атмосфери спільного переживання [3].

Безпосередня взаємодія вчителя права з девіантним підлітком залежить від його здатності до педагогічної імпровізації, володіння педагогічною технікою, уміння вільно поводитись, керувати власним психічним станом, чітко й емоційно, відкрито висловлювати власні почуття й думки, постійно відчувати і підтримувати зв'язок у спілкуванні. Саме позитивне спілкування вчителя права з девіантним підлітком дозволяє досягти високого рівня мотивації навчання, робить освітній процес ненав'язливим, емоційно насиченим, створює комфортну атмосферу навчання, викликає в підлітка позитивні емоції, знімає нервово-психічне напруження. Розкріпачення девіантного підлітка сприяє його доброму самопочуттю, задоволенню духовних потреб, активізує соціальні взаємини, стимулює до взаємодії й спілкування з іншими, що дає можливість підліткові усвідомлювати свою протиправну поведінку і стати на правомірний шлях.

Визначним аспектом роботи майбутнього вчителя права з девіантними підлітками є постійні аналіз, осмислення, експертиза власних дій та станів, тобто рефлексія діяльності, що виконується на особистісно-рефлексивному етапі. Педагогічна рефлексія допомагає вчителю ставитися до своєї праці з позицій іншої людини, розвивати відповідне відношення до неї, мати активну позицію з метою вироблення власного судження про неї. Педагогічна рефлексія визначає ставлення педагога до самого себе як до суб'єкта професійної діяльності, передбачення себе в різних педагогічних ситуаціях. Здатність порівнювати, зіставляти власне бачення себе з оцінками інших учасників взаємодії допомагає вчителю усвідомити те, яким він є в дійсності, як сприймається й оцінюється іншими людьми. Така здатність учителя до самооцінки, самопізнання, самоспостереження, самоаналізу професійної діяльності відіграють важливу роль у готовності майбутнього вчителя до роботи з девіантними підлітками.

Підкреслимо, що професійно-педагогічна діяльність учителя права з девіантними підлітками неможлива без цілеспрямованої роботи педагога над власним розвитком, над поглибленням і розвитком емпатичного сприйняття людини. Здатність учителя адекватно сприймати підлітків, точно визначати причинно-наслідкові зв'язки, оцінювати особистісні особливості, прогнозувати поведінкові реакції – усе це є надійним підґрунтям для встановлення довірливих взаємин із девіантним підлітком, без яких неможливе усунення протиправної поведінки у схильних до цього підлітків.

Отже, процес професійної підготовки майбутніх учителів права до роботи з підлітками девіантної поведінки вимагає створення індивідуально-орієнтованої, практично-орієнтованої системи підготовки з метою оволодіння студентами необхідними мотивами, знаннями, уміннями й навичками ефективної роботи з девіантними підлітками. Ми вважаємо фахову підготовку майбутніх учителів права до роботи з девіантними підлітками багатocільовим психологічним, педагогічним, морально-етичним, правовим і соціальним процесом контактизації, що може бути визнаним загальною взаємозумовленою дією: спільні цілі, спільні завдання, спільні проблеми, спільні судження. Ця обставина значно розширює педагогічний простір щодо усунення девіантної поведінки в підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодалев А. А.* Восприятие человека человеком / А. А. Бодалев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1965. – 124 с.
2. Педагогика: учебное пособие / В. А.Сластенин, И. Ф. Исев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
3. Психология. Словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : ИПЛ, 1990. – 494 с.
4. *Семиченко В. А.* Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. [Модуль «Направленность»]. – К.: Милленниум, 2004. – 521 с.
5. *Сергеев И. С.* Основы педагогической деятельности: учебное пособие / И. С. Сергеев. – СПб. : Питер, 2004. – 316 с.
6. *Якушев Г. И.* К вопросу о коммуникативных способностях личности педагога / Г. И. Якушев // Становление личности профессионала: проблемы и перспективы. – Ставрополь, 1993. – С. 79–80.

Ирина Островская

ЭТАПЫ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ ПРАВА К РАБОТЕ С ПОДРОСТКАМИ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

Выделены мотивационно-целевой, концептуальный, деятельностный и личностно-рефлексивный этапы подготовки будущих учителей права к работе с девиантными подростками. Акцентировано внимание в профессиональной компетентности учителя права на сочетании таких умений как гностические, прогностические, коммуникативные, организаторские.

Ключевые слова: учитель права, этапы профессиональной подготовки, девиантное поведение, подростки.

Iryna Ostrovska

STAGES OF TEACHERS OF RIGHT TRAINING TO WORK WITH TEENAGERS OF DEVIANT BEHAVIOUR

The purpose-motivational, conceptual, actional and personally-reflective stages of future teachers of right training to work with teenagers of deviant behaviour are selected. Attention is paid to combination of such professionally meaningful abilities, as gnostic, prognostic, communicative, organisational, which are examined as a criterion of professional competence of the teacher of right.

Keywords: teacher of right, stages of professional training, deviant behaviour, teenagers.

Одержано 5.11.2009, рекомендовано до друку 26.11.2009 р.